

Лекція на тему: Основи фінансового права

План лекції:

1. Фінансове право України: поняття і предмет правового регулювання.
2. Система й джерела фінансового права.
3. Бюджет та бюджетна система.
4. Система оподаткування та її значення.
5. Поняття, функції та види податків.
6. Платники податків і об'єкти оподаткування.
7. Відповідальність за порушення законодавства про податки.
8. Поняття, функції і структура банківської системи України.

1. Фінансове право України: поняття і предмет правового регулювання

Фінансове право — це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають між державою і юридичними й фізичними особами з приводу формування, розподілу та перерозподілу і використання державою фондів грошових коштів.

Фінансове право має особливий предмет і метод правового регулювання. Воно регулює певну сферу державного управління, пов'язану з розподілом і перерозподілом національного доходу країни. У фінансових правовідносинах проявляється організаційна роль органів державної влади і місцевого самоврядування, тому за характером вони є владно-майновими. Це є головною ознакою, яка відрізняє фінансово-правові відносини від інших відносин грошового характеру, зокрема в цивільному й адміністративному праві.

Предметом регулювання фінансового права виступають суспільні відносини, що виникають у процесі діяльності органів держави й місцевого самоврядування з приводу формування, розподілу та використання відповідних фондів грошових коштів, які необхідні для фінансування соціально-економічного розвитку держави. Відносини, що виникають у процесі формування, розподілу й використання фондів коштів господарюючих суб'єктів і громадян, фінансовим правом не регулюються.

Фінансові відносини за своїм змістом і колом учасників відрізняються великою різноманітністю:

- 1) бюджетні відносини;
- 2) податкові відносини;
- 3) страхові відносини;
- 4) відносини з приводу державного кредиту;
- 5) банківського кредитування і розрахунків;
- 6) врегулювання грошового обігу;
- 7) валютного контролю.

Для надання фінансовим відносинам правового характеру використовується фінансово-правовий метод регулювання, якому властивий імперативний (владний) характер. Його суть полягає в тому, що зміст правовідносин визначається однією із сторін, завдяки прийняттю нею владного припису, обов'язкового для виконання іншою стороною. Стороною, яка приймає владні приписи (рішення) у фінансових правовідносинах, є держава або органи місцевого самоврядування в особі уповноважених ними органів чи посадових осіб.

2. Система та джерела фінансового права

Для фінансового права характерною є наявність великої кількості фінансово-правових норм.

Фінансове право складається з двох частин: загальної і особливої.

Загальна частина включає в себе фінансово-правові норми, що визначають зміст, принципи, завдання, форми і методи фінансової діяльності держави, а також систему органів, які її здійснюють, організацію, форми і методи фінансового контролю, а також правове становище всіх суб'єктів-учасників фінансових правовідносин.

Особлива частина включає в себе правові норми, що складають підгалузі й фінансово-правові інститути і регулюють однорідні суспільні відносини у сферах: бюджету, державних доходів, податків, державного кредиту, державних видатків, державного страхування, банківського кредитування і безготівкових розрахунків, грошового обігу і валютного регулювання.

Основними фінансово-правовими інститутами фінансового права є бюджетне право, податкове право, банківське право.

Джерела фінансового права — це нормативно-правові акти законодавчої, виконавчої влади і місцевого самоврядування, в яких містяться правові норми, що регулюють фінансові відносини.

Джерела фінансового права можна розділити на кілька груп:

1) Конституція України має найвищу юридичну силу, пряму дію і застосовується на всій території України. Закони та інші правові акти, що приймаються в Україні, повинні відповідати Основному Закону;

2) Закони України загального характеру, що визначають зміст права власності, правила поведінки суб'єктів підприємництва, підстави й порядок укладання цивільно-правових угод між ними, підстави й механізм юридичної відповідальності. Серед них Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України;

3) Закони України галузевого характеру, що визначають правове регулювання у сфері фінансової діяльності держави, серед них Бюджетний кодекс України;

4) підзаконні нормативно-правові акти;

4.1) укази, розпорядження Президента України;

4.2) постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України;

4.3) накази, інструкції, листи, методичні вказівки Міністерства фінансів, Міністерства економіки, Державної податкової служби, Державного казначейства;

4.4) постанови й розпорядження голів місцевих державних адміністрацій;

5) норми міжнародного права й міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, що містять норми фінансового права.

3. Бюджет і бюджетна система

Бюджет - план формування і використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, що здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим і органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Як правова категорія бюджет — це основний фінансовий план держави чи органу місцевого самоврядування на бюджетний період, що містить розпис його доходів та видатків і затверджений парламентом чи місцевою радою.

Бюджетна система України — це сукупність державного і місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права.

Бюджетна система України ґрунтується на принципах:

1) єдності, що забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку й звітності;

2) збалансованості, зважаючи, що повноваження на здійснення витрат бюджету повинні відповідати обсягу надходжень до бюджету на відповідний бюджетний період;

3) самостійності, оскільки держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування;

4) повноти, що передбачає включенню до складу бюджетів усіх надходжень та витрат бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування;

5) обґрунтованості, що полягає у формуванні бюджету на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку держави та розрахунках надходжень і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил;

6) ефективності, беручи до уваги, що при складанні й виконанні бюджетів всі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів;

7) цільового використання бюджетних коштів тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями;

8) справедливості й неупередженості розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами;

9) публічності й прозорості, оскільки Державний бюджет України та місцеві бюджети затверджуються, а рішення щодо звіту про їх виконання приймаються відповідно Верховною

Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та відповідними радами з висвітленням у засобах масової інформації;

10) відповідальності учасників бюджетного процесу за свої дії або бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу.

З метою забезпечення єдності бюджетної системи України Бюджетним кодексом передбачена бюджетна класифікація, що має кілька основних складових:

1) класифікація доходів бюджету, що класифікуються за такими розділами: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, трансферти;

2) класифікація бюджету, які класифікуються за: функціями, з виконанням яких пов'язані видатки (функціональна класифікація видатків), економічною характеристикою операцій, при проведенні яких здійснюються ці видатки (економічна класифікація видатків), ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків), за бюджетними програмами (програмна класифікація видатків);

3) класифікація фінансування бюджету, яка визначає джерела отримання фінансових ресурсів, необхідних для покриття дефіциту бюджету, і напрями витрачання фінансових ресурсів, що утворилися в результаті перевищення доходів бюджету над його видатками;

4) класифікація боргу, що систематизує інформацію про всі боргові зобов'язання держави, Автономної Республіки Крим, місцевого самоврядування.

Бюджетний процес - це регламентована нормами права діяльність уповноважених органів державної влади і місцевого самоврядування, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України.

Бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему України, становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того самого року (бюджетний рік).

4. Система оподаткування та її значення

Система оподаткування - це сукупність податків, зборів і платежів, що сплачуються до бюджетів і державних цільових фондів у встановленому законами України порядку, принципів, форм і методів їхнього встановлення, зміни чи скасування, дій, що забезпечують повну і своєчасну їхню сплату, контроль і відповідальність за порушення податкового законодавства.

Зміни і доповнення до законодавчих актів про оподаткування стосовно пільг, ставок податків, механізму їх сплати вносяться не пізніше, ніж за шість місяців до початку нового бюджетного року й набирають чинності з початком нового бюджетного року.

Оподаткування здійснюється за принципами:

1) стимулювання науково-технічного прогресу, підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності, технологічного оновлення виробництва, виходу вітчизняного товаровиробника на світовий ринок високотехнологічної продукції — введення пільг щодо оподаткування прибутку (доходу), спрямованого на розвиток виробництва;

2) обов'язковості — впровадження правових норм щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), визначених на підставі достовірних даних про об'єкти оподаткування за звітний період, та встановлення відповідальності платників податків за порушення податкового законодавства;

3) рівнозначності й пропорційності — справляння податків з юридичних осіб здійснюються у певній частці від отриманого прибутку і забезпечення сплати рівних податків і зборів (обов'язкових платежів) на рівні прибутку і пропорційно більших податків і зборів (обов'язкових платежів) — на більші доходи;

4) рівності, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінацій — забезпечення однакового підходу до суб'єктів господарювання (юридичних і фізичних осіб, включаючи нерезидентів) при визначенні обов'язків щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів);

5) стабільності — забезпечення незмінності податків і зборів (обов'язкових платежів) і їх ставок, а також податкових пільг протягом бюджетного року;

6) економічної обґрунтованості — встановлення податків і зборів (обов'язкових платежів) на підставі показників розвитку національної економіки і фінансових можливостей з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його доходами;

7) рівномірності сплати — встановлення строків сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), виходячи з необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджету для фінансування витрат;

8) компетенції — встановлення і скасування податків і зборів (обов'язкових платежів), а також пільг їх платникам здійснюються відповідно до законодавства про оподаткування виключно Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим і сільськими, селищними, міськими радами.

5. Поняття, функції та види податків

Під податком і збором (обов'язковим платежем) до бюджетів і до державних цільових фондів слід розуміти обов'язковий внесок до бюджету відповідного рівня або державного цільового фонду, здійснюваний платниками в певному розмірі, в чітко визначені строки і на умовах, що визначаються законами України про оподаткування.

Податкам характерні такі риси:

1) примусовість і обов'язковість, тобто відсутність у платника вибору щодо сплати податку (платити чи не платити) і встановлення юридичної відповідальності за ухилення від його сплати;

2) безоплатність, тобто спрямованість коштів від платника до держави за відсутності зустрічних зобов'язань з боку держави;

3) безумовність, тобто сплата податку без виконання будь-яких дій із боку держави;

4) нецільовий характер, а саме відсутність чітких вказівок щодо напрямів використання надходжень від певного податку, розподіл коштів від конкретних податків між бюджетами різних рівнів і державними цільовими фондами;

5) безповоротність, тобто кошти, сплачені у вигляді податків, не повертаються до платників;

6) регулярність стягнення, що полягає у безперервності бюджетного процесу та необхідності наповнення фондів коштів.

Функції податків:

1) фіскальна (лат. *fiscus* — державна казна) — наповнення доходної частини бюджетів усіх рівнів для задоволення потреб суспільства;

2) регулююча — як через регулювання галузей суспільного виробництва, так і через регулювання споживання;

3) контрольна — шляхом регламентування державою фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємництва, отримання доходів громадянами, використання ними належного їм майна і дотримання фінансової дисципліни;

4) розподільча — є продовженням фіскальної: наповнення доходної частини бюджету з наступним розподілом отриманих коштів для фінансування функцій і завдань держави та органів місцевого самоврядування;

5) стимулююча — шляхом запровадження окремим платникам податків пільг щодо їх сплати, що стимулює розвиток окремих галузей народногосподарського комплексу або здійснює підтримку незахищених верств населення країни.

Податки, збори й мито складають обов'язкові платежі, що визначають як обов'язкові внески до бюджету відповідного рівня або до позабюджетного фонду, які здійснюються платниками в порядку та на умовах, визначених чинним законодавством.

Поряд зі спільними ознаками між ними існують і певні відмінності:

1) податок — це узаконена форма відчуження власності юридичних фізичних осіб до бюджету відповідного рівня (в розмірах і в строки, передбачені в законі) на принципах обов'язковості, безповоротності, індивідуальної безоплатності;

2) збори — це платежі, що стягуються з платника державними органами за надання права брати участь або використовувати як матеріальні, так і нематеріальні об'єкти, наприклад, право на припаркування автотранспорту, використання місцевої символіки ;

3) мито стягується з юридичних і фізичних осіб за здійснення спеціально уповноваженими органами дії і видачу документів, що мають юридичне значення.

Залежно від ознак, які покладені в основу порівняння, всі податки класифікують на загальнодержавні й місцеві — залежно від органу державної влади та місцевого самоврядування, який приймає рішення про введення податкового платежу на відповідній території.

Загальнодержавні податки встановлюються Верховною Радою України і справляються на всій території України.

Місцеві податки, механізм справляння та порядок їх сплати вводяться в дію сільськими, селищними, міськими радами відповідно до наведеного переліку і в межах граничних розмірів ставок, встановлених законами України.

Суб'єкт податку — це виробник або продавець товару, який згідно із законом виступає як юридичний платник податку, тобто вносить до бюджету суму податку від реалізованого товару чи надання послуг.

Носій податку – це юридична чи фізична особа, споживач товару, в ціні якого міститься непрямий податок. Купуючи товари, споживач фактично стає платником податку, а відтак відбувається перекидання податків із суб'єкта на носія податку.

6.Платники податків та об'єкти оподаткування

Платниками податків є юридичні й фізичні особи, на яких згідно із законами України покладено обов'язок сплачувати податки.

Облік платників податків здійснюється державними податковими інспекціями та іншими державними органами відповідно до законодавства. Банки та інші фінансово-кредитні установи відкривають рахунки платникам податків тільки за умови пред'явлення ними документа, що підтверджує взяття їх на облік у триденний термін повідомляють про це державну податкову інспекцію.

Платники податків поділяються за ставленням до держави на резидентів які мають постійне місце проживання або місцеперебування в даній державі (183 дні в календарному році сумарно) і нерезидентів, які не мають постійного місця проживання або місцеперебування на даній державній території.

Платники податків і зборів (обов'язкових платежів) зобов'язані:

1) вести бухгалтерський облік, складати звітність про фінансово-господарську діяльність і забезпечувати її зберігання у терміни, встановлені законами;

2) подавати до державних податкових органів та інших державних органів відповідно до законів декларації, бухгалтерську звітність відомості та інші документи, пов'язані з обчисленням і сплатою податків і зборів (обов'язкових платежів);

3) сплачувати належні суми податків і зборів (обов'язкових платежів) у встановлені законами терміни;

4) допускати посадових осіб державних податкових органів до обстеження приміщень, що використовуються для одержання доходів чи пов'язані з утриманням об'єктів оподаткування, а також для перевірок з питань обчислення і сплати податків і зборів (обов'язкових платежів).

Платники податків мають такі права:

1) подавати державним податковим органам документи, що підтверджують право на пільги з оподаткування в порядку, встановленому законами України;

2) одержувати і ознайомлюватися з актами перевірок, проведених державними податковими органами;

3) оскаржувати в установленому законом порядку рішення державних податкових органів і дії посадових осіб.

Об'єктами оподаткування є доходи (прибуток), додана вартість продукції (робіт, послуг), вартість продукції (робіт, послуг), у тому числі митна або її натуральні показники, спеціальне використання природних ресурсів, майно юридичних і фізичних осіб та інші об'єкти, визначені законами України про оподаткування.

Джерело сплати податку — це кошти, за рахунок яких може бути сплачено податок.

Ставка податку - це законодавчо закріплений розмір податкового платежу, що встановлюється на одиницю оподаткування.

Податкові пільги — це часткове або повне звільнення певних категорій платників (юридичних або фізичних осіб) від сплати встановлених податків.

7.Відповідальність за порушення законодавства про податки

Для забезпечення режиму законності у сфері оподаткування і стабільності надходжень доходів до бюджетів на податкові органи відповідно до Закону України «Про Державну податкову службу в Україні» від 4 грудня 1990 року покладено здійснення контролю за додержанням законодавства про податки.

Несплата або неповна сплата суб'єктами підприємницької діяльності або громадянами податків, зборів та інших обов'язкових платежів незалежно від того, умисно чи з необережності, тягне за собою застосування штрафних (фінансових) санкцій у визначених законодавством розмірах, сплату пені, яка нараховується на суму несплаченого обов'язкового платежу, адміністративну або кримінальну відповідальність осіб, винних в ухиленні від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів відповідно до законів України.

Об'єктом податкового правопорушення є суспільні правовідносини, що виникли з приводу сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджету та державних цільових позабюджетних фондів.

Суб'єктами податкових правопорушень є платники податків, які мають об'єкт оподаткування і зобов'язані у зв'язку з цим сплачувати відповідні податки, збори та інші обов'язкові платежі, що передбачені чинним законодавством.

Суми податків, не внесені у визначений термін, а також суми штрафів та інших фінансових санкцій стягуються за весь час ухилення від сплати податків.

Умисне ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних розмірах, тягне кримінальну відповідальність (ст. 212 Кримінального кодексу України).

Ухилення від подання декларації про доходи або несвоєчасне подання декларації, чи включення до неї явно перекручених даних, являють собою адміністративні правопорушення (ст. 164-1 Кодексу про адміністративні правопорушення — КУпАП).

8. Поняття, функції і структура банківської системи України

Банківська система України складається з Національного Банку України та інших банків.

Функції банківської системи:

1) створення грошей і регулювання грошової маси, що забезпечується оперативною зміною банками маси грошей в обігу через збільшення або зменшення її відповідно до зміни попиту на гроші;

2) трансформаційна, завдяки мобілізації тимчасово вільних коштів суб'єктів підприємництва і громадян і передачі їх у формі кредиту іншим суб'єктам;

3) стабілізаційна, шляхом забезпечення сталості банківської діяльності та грошового ринку.

Банківська система України побудована за дворівневим принципом.

Перший рівень банківської системи України представлений Національним Банком України (НБУ), який здійснює регулювання діяльності спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій.

Національний Банк України є юридичною особою, має статутний фонд (10 млн. грн.), який перебуває у загальнодержавній власності.

Національний Банк України виступає емісійним центром держави, банком банків, банком уряду, органом банківського регулювання і нагляду, монетарного і валютного регулювання економіки.

Національний Банк України репрезентує інтереси держави з центральними банками інших країн, у міжнародних банках та інших фінансово-кредитних організаціях.

Другий рівень банківської системи України складають комерційні банки, різні за організаційно-правовою формою, спеціалізацією, сферою діяльності та власності.

Банки в Україні за видами здійснюваних операцій можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані.

За формою власності банки в Україні є державними, зокрема Ощадний банк України і Український експортно-імпорتنний банк, приватними й змішаними.

Мінімальний розмір статутного капіталу на момент реєстрації банку не може бути меншим:

1) для місцевих кооперативних банків - 1 млн. євро;

2) для комерційних банків, які здійснюють свою діяльність на території однієї області, - 3 млн. євро;

3) для банків, які здійснюють свою діяльність на території всієї України, - 5 млн. євро.